

I FÖRTRYCKETS SPÅR

En resa till Sachsenhausen

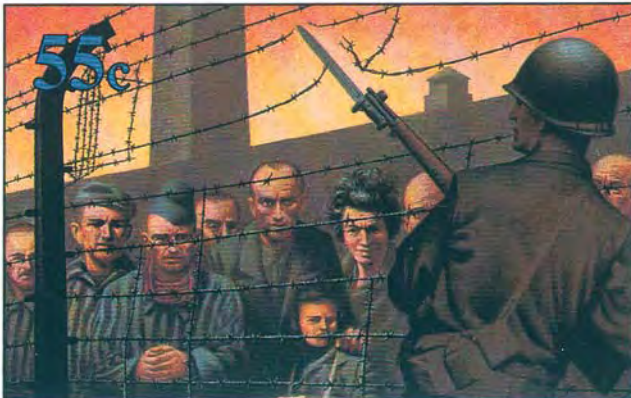
Text & foto Carl-Henrik Larsson

ARBETT

MACHT FREI

MARSHALL ISLANDS

Allies Liberate Concentration Camps 1945

W94.(1-1)

1995

För att visa den tyska civilbefolkningen vad som verkligen hade hänt i lägren, tvingade de allierade befolkningen på flera platser att själva begrava kropparna av de döda i lägren. I Sachsenhausen fanns det 3 000 fångar kvar i lägret, de flesta mycket svårt sjuka, när de fritogs av röda armén i april 1945. Detta frimärke som gavs ut av Marshallöarna 1995, visar när amerikanska soldater befriar fångarna i ett tyskt koncentrationsläger. Tryckmetoden är offset.

I förra numret berättade vi om en gymnasieklass som gjorde en resa till Berlin, och som efter hemkomsten dokumenterade resan med en skärmutställning med bl.a. filatelistiska objekt. Temat var "I förtryckets spår – folk-mord, förföljelser och lidande i Tyskland". De besökte bland annat Sachsenhausen.

I år är det 70 år sedan andra världskriget bröt ut, och runt om i Europa kan man fortfarande se spåren av detta fasansfulla krig som ödelade stora delar av kontinenten. I två artiklar här i Nordisk Filateli skall vi nu titta lite närmare på några händelser som för alltid etsat sig fast i historien och som vi aldrig får glömma. Vi börjar med att kika in i ett av mänsklighetens mörkaste kapitel, koncentrationslägret Sachsenhausen.

Som jag berättade om i förra numret så åkte jag, en kollega och en lärarkandidat i slutet av mars i år till Berlin tillsammans med elever i årskurs 3 som studerade media på John Bauergymnasiet i Karlshamn. Meningen med resan var att de skulle dokumentera spåren av nazismens och kommunismens förtryck i Tyskland under 1900-talet. De starkaste intrycken fick vi när vi besökte koncentrationslägret Sachsenhausen, beläget tre mil norr om Berlin i den lilla orten Oranienburg.

Koncentrationslägret

Koncentrationslägret Sachsenhausen tillhör de mer bevarade lägren som finns kvar idag. Till skillnad mot Auschwitz-Birkenau så var Sachsenhausen inget förintelseläger, utan ett arbetsläger där fångarna var satta i arbete från tidiga morgonen till sena kvällen sex dagar i veckan i de sten-

brott och tegelfabriker som låg i lägrets närområde. Men här skedde även massavrättningar av bland annat ryska krigsfångar.

Historien om hur Oranienburg fick sitt första koncentrationsläger tog sin början kort efter Hitlers maktövertagande 1933, då en lokal enhet ur Hitlers stormtrupper SA spärrade in politiska motståndare, främst socialdemokrater och kommunister, i ett nedlagt bryggeri beläget i centrala Oranienburg. Här satt mer än 3 000 fångar inspärrade tills lägret upplöstes 1934, och under den tiden hade 16 fångar mördats av den brutala vaktstyrkan.

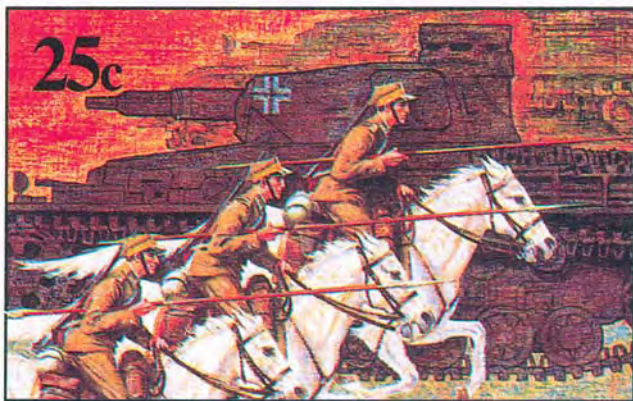
Sachsenhausen växer fram Samma sommar, 1936, som Heinrich Himmler (chefen för SS) utsågs till chef för den tyska polisen, påbörjades i utkanten av Oranienburg uppförandet av det som skulle bli koncentrationslägret Sachsenhausen. Lägret var noggrant planlagt av SS för att fungera så funktionellt som möjligt, och genom att låta bygga lägret i form av en triangel, blev det mer lättövertakat än om man uppfört det i rektangulär form.

Barackerna som skulle inhysa lägerfångarna placerades enligt en planlagd symmetri, som utgick från den halvmånformade samlingsplatsen vid huvudingången till lägret. Här fick fångarna ibland stå i timal och vänta på att få sitt namn

Den hemska devisen "Arbeit macht frei" – arbete ger frihet – fanns att läsa vid ingången till de flesta tyska koncentrationsläger, så också på grinden in till Sachsenhausen. I de tyska koncentrationslägren blev man som bekant inte fri för att man arbetade. Ett fruktat tvångsarbete i Sachsenhausen var den skofabrik som låg intill lägret, och där fångarna som testade skor, bärande på tunga vikter, tvingades gå i cirklar tolv timmar om dagen utan uppehåll för att testa skornas hållbarhet.

MARSHALL ISLANDS

Invasion of Poland 1939

I år är det 70 år sedan andra världskriget bröt ut när Tyskland helt provocerat den 1 september 1939 anföll Polen. De händelser som utspelades under detta krig utgör det mörkaste kapitlet i mänsklighetens historia, och vi får aldrig glömma bort vad som hände. Frimärket som gavs ut av Marshallöarna 1989 visar det tappra polska kavalleriet som förgäves kämpade mot tyska stridsvagnar. Tryckmetoden är offset.

våldiga byggnader upp. Idag är den tyska polisen inhytt i byggnaderna, men då lägret var igång fungerade de som förläggning till alla de SS-soldater som vaktade lägret.

I de andra husen som omgav lägret fanns bland annat den samlade lägeradministrationen för alla koncentrationsläger i tredje riket, ett område avsett för lägerpersonalen samt en träningsskola för blivande lägerkommendanten och annan högre personal. Den mest ökände av de SS-män som fick sin träning här i lägret var Rudolf Höß, sedermera kommandant i Auschwitz.

Vägen ledde fram till lägrets huvudingång där vi stannade och betraktade grindarna med den fruktansvärda devisen "Arbeit macht frei" (arbete ger frihet), som för övrigt stod att läsa vid ingången till de flesta tyska koncentrationsläger. Det var en mycket gripande känsla att veta att genom dessa grindar hade de 200 000 människor som satt i lägret mellan 1936–45 passerat. Närmare 3 000 av dem var norrmän och danskar, flertalet motståndsmän, och 200 av dessa nordbor mördades i lägret.

Innan jag gick in i själva lägret, eleverna gick i förväg, tog jag en avstickare till den minneslund över offren i Sachsenhausen, som finns belägen en kort bit från huvudentrén. På platsen där minnesmärkena rests hade man funnit flera stora massgravar, där resterna av de över 100 000 människor som dog i lägret hade vräkts ner.

Skulle kunna rymma en svensk stad

Väl innanför grindarna till lägret

uppropat. Denna procedur som medförde att många fångar dog av utmattning, skedde innan och efter arbetsdagens slut. På platsen fanns också en av lägrets två galgar och där skedde flera gånger i veckan avrättningar av fångar.

Gripande möte med Sachsenhausen

Dagen då jag, mina kollegor

samt klassen anlände till Sachsenhausen var gråmulen, en passande inramning till den fruktansvärda plats vi skulle besöka. Vi följde huvudvägen till lägret som gick på utsidan av den höga taggrådsförsedda muren, och man kunde riktigt se framför sig alla de människor som för 70 år sedan vandrat denna väg mot ett okänt öde. Mittemot lägret tornade

En av Sachsenhausens krematorieugnar som idag finns bevarade. Skorstenarna är förstörda eftersom de östtyska myndigheterna ville jämna stället med marken på 1950-talet. Innan förstörelsen var fullbordad beslutade man dock att behålla lägret som en påminnelse om nazismens brott. Åsynen av dessa ugnar och vetenskapen om hur många människokroppar som har kremerats i dem, var en mycket gripande upplevelse under besöket i Sachsenhausen.

ret slog det mig att det omfattade en enorm areal. Detta fick jag också höra från eleverna, som hade förväntat sig ett mycket mindre läger. Jag hade nämligen under mina förberedande lektioner före resan förklarat att Sachsenhausen var ett av de mindre koncentrationslägren i tredje riket. Jämfört med dödslägren i Polen var Sachsenhausen litet, men man får betänka att när det var som störst, rymde det lika många människor som en mellanstor svensk stad. Tillsammans med alla omkringliggande kaserner, administrationsbyggnader, rekreationshem för SS och andra byggnader, upptog lägret en areal motsvarande 550 fotbollsplaner.

Ett välbevarat läger

Trots att många av byggnaderna i lägret är förstörda, vilket skedde på de östtyska myndigheternas begäran på 50-talet, så räknas Sachsenhausen till ett av de mer välbevarade koncentrationslägren. Många av husen är intakta och likaså finns krematorieugnarna kvar att beskåda likt ett monument över ondskan. Dessa ugnar uppfördes 1942 i lägrets västra del tillsammans med en större gaskammare, som dock förstördes på 50-talet. Sedan tidigare fanns där också ett grustag i vilket man massavrättade fångar genom arkebusering.

Sachsenhausen fungerade tidigt som en testanläggning för medicinska experiment på människor, och man inledde också här redan 1941 tester på hur man lättast kunde mörda människor genom gasning. Man tror att över 12 000 ryska krigsfångar mördades i de gasvagnar som man introducerade i Sachsenhausen i början av 1940-talet. Avgaserna leddes helt enkelt in i lufttäta bussar, och fångarna dog efter en utdragen döds kamp av kolmonoxidförgiftning.

Eleverna blev naturligtvis mycket skakade av allt de fick se i lägret. När vi kom till krematorieugnarna så lägrade sig

Precis i anslutning till det nazistiska koncentrationslägret i Sachsenhausen lät Sovjet 1945 uppföra ett läger där man spärrade in nazistiska partifunktionärer, tyska krigsfångar samt ryssar som stöttit i tyska koncentrationsläger. Från sovjetiskt håll var man nämligen mycket missnöjda mot sina egna som kapitulerat. Många av dem skickades vidare till Sibirien. Detta foto visar delar av det kommunistiska koncentrationslägret i Sachsenhausen som var i drift fram till 1950. Då hade över 12 000 människor dött i lägret.

en tystnad över församlingen och vi stod stilla och funderade över hur mänskligheten kan rymma sådan grymhet och ondskan.

Operation Bernhard

När tyskarna insåg att slaget om Storbritannien var förlorat, började man fundera på om det inte gick att knäcka britterna genom att försätta landet i ekonomiskt kaos.

I början av år 1942 lät nazisterna under sturmbannführer Bernhard Krügers ledning, samla ihop de främsta judiska gravörerna och tryckarna som fanns att tillgå, för att dra igång framställning av falska brittiska sedlar i Sachsenhausen. Innan årets slut hade man lyckats framställa och trycka brittiska sedlar i flera höga valörer, och de var näst intill omöjliga att skilja från de äkta. Detta pågick fram till 1945 och dessa förfalskningar anses vara bland de bästa som någonsin har gjorts.

Projektet blev dock misslyckat eftersom det var alltför svårt att "plantera" några större mängder sedlar i Storbritannien. Istället använde man förfalskningarna till att betala sina dubbelagenter och till större vapeninköp från bland annat Italien.

Den mycket sevärda filmen

Falskmyntarna från 2007 skildrar förfalskarverksamheten i Sachsenhausen.

Den fasansfulla dödsmarschen

I början av 1945 när ryssarna stod långt inne i Tyskland, förstod nazisterna att det var dags att undanröja alla bevis i Sachsenhausen. Innan de lät utrymma lägret passade de därför på att avrätta så många "farliga" fångar som möjligt, däribland många ryska krigsfångar och brittiska officerare, samt fångar som var för sjuka för att evakueras.

Återstoden, utom ett litet antal som blev kvar, tvingades i april månad ut ur lägret för att påbörja den mödosamma marschen mot Östersjökusten. I det utmattade tillstånd som många av de över 30 000 människorna befann sig i, så blev vandringen en döds marsch. Själva Sachsenhausen befriades den 22 april av röda armén.

Under perioden 1936–45 hade över 100 000 människor mördats eller dött av andra orsaker i Sachsenhausen. Men historien om lägret slutar inte här. För när det väl var befriat, så lät Sovjet upprätta ett eget koncentrationsläger här!

Sovjetiskt specialläger nr 1

Direkt efter segern över nazi-

Folke Bernadotte (1895–1948) är avbildad på detta svenska frimärke utgivet 1987. I bakgrunden ser man ett tyskt koncentrationsläger samt de vita bussarna med vilka han tillsammans med medicinsk personal och frivilliga, i slutskedet av kriget räddade tusentals skandinaviska fångar från tyska koncentrationsläger, däribland Sachsenhausen. Frimärket är graverat av Majvor Franzen och tryckmetoden är ståltryck.

Tyskland 1945 lät Sovjet uppföra tio läger i Tyskland, där man höll främst nazistfunktionärer fångna. Även tyska krigsfångar och ryssar som hade suttit i tyska koncentrationsläger, höll man inspärade i dessa läger.

Sovjetregimen var mycket misstänksam mot soldater i röda armén som hade kapitulerat. Många av dessa fångar skickades senare till Sibirien, där de fick avtjäna mångåriga straff i något av GULAG:s alla läger.

Ett av de tio lägren var det i Sachsenhausen. Tre år senare, 1948, fanns det tre läger kvar och det största av dem var just Sachsenhausen, eller enligt den sovjetiska benämningen – specialläger nr 1.

Vid denna tidpunkt hölls

över 16 000 fångar i lägret, och flertalet av dem var tyskar som ansågs för farliga att släppas ut.

Till skillnad från den nazistiska tiden så arbetade fångarna inte, utan hölls bara inspärade under hemska förhållanden. De överfulla barackerna i kombination med sjukdomar, svält, avrättningar och andra umbäranden, ledde till att över 12 000 fångar dog under den sovjetiska tiden i Sachsenhausen, som avslutades 1950 då samtliga sovjetiska läger på tysk mark avvecklades.

Frimärken som får oss att aldrig glömma

Förintelsen av det judiska folket samt nazismens brott mot oliktankande och dem som inte

passade in, får aldrig glömmas bort. En frimärkssamling på detta tema blir till en gripande tillbakablick på händelser som aldrig mer får upprepas.

Det borde inte heller vara några större problem att bygga upp en samling på detta tema, eftersom det finns många frimärken utgivna som berör nazismens brott och förintelsen.

Ett polskt frimärke utgivet 1946 föreställande ett skelett iförd tysk uniform och hjälm som strör ut den dödliga gasen Zyklon B över koncentrationslägret Majdanek, är helt klart ett frimärke som måste ingå i en sådan samling.

Jag tänkte avslutningsvis framhålla några frimärken för den som är intresserad att börja bygga upp en samling på området, årtal inom parentes:

- Argentina (1998)
- Israel (1993, -95, -98, 2004),
- Polen (1983, -93, 2009),
- Slovakien (1995),
- Ungern (1970),
- Uruguay (1995) samt
- Österrike (2005). □

Detta kanadensiska frimärke från 1995, tryckt i offset, visar frigivna allierade fångar som jublar av glädje när de frigges under våren 1945. Sachsenhausen fungerade även som läger för allierade krigsfångar. Av den fångkategorin behandlades britterna bäst, men trots det så dog ett stort antal brittiska flygare och officerare i lägret. Ryssarna behandlades sämst, och man tror att över 12 000 ryska krigsfångar mördades genom gasning och arkebusering i Sachsenhausen.

**I nästa nummer:
I FÖRTRYCKETS SPÅR (del 2)
– Det misslyckade attentatet
mot Hitler**